

TƏHSİLİN İDARƏEDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ ISSUES OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

UOT 371

Bünyamin Təmraz oğlu Baxışov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialının müəllimi

TƏLİM PROSESİNİN İDARƏ OLUNMASININ BƏZİ AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Биньямин Тамраз оглы Бахышов
*преподаватель Шекинского филиала
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета*

НЕКОТОРЫЕ АКТУАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ УПРАВЛЕНИЯ ОБУЧЕНИЕМ

Binyamin Tamraz Bakhlyshov
teacher of Sheki branch of Azerbaijan State Pedagogical University

SOME CURRENT TASKS OF LEARNING MANAGEMENT

Xülasə. Təlim prosesində idarəetmə dedikdə təhsilverənin, yəni müəllimin, təhsilalanlara, yəni tələbələrə məqsədyönlü və sistemli təsiri başa düşülür. İdarəetmə - prinsiplərin, funksiyaların, metodların və üslubların bilavasitə həyata keçirilməsidir. İdarəetmənin elmi əsasını elmi biliklər sistemi təşkil edir. Elmi biliklər sistemi dedikdə isə idarəetmənin praktikasının nəzəri əsası başa düşülür. İdarəetmə yüksək şüurlu münasibətə əsaslanır, yəni elmə söykənir. Bunun hər ikisi bir-biri ilə əlaqədardır: biri olmadan digəri mümkün deyil.

Açar sözlər: *idarəetmə, təlim, müəllim, tələbə, inkişaf, əsaslar*

Резюме. Управление учебным процессом означает целенаправленное и планомерное воздействие обучающего, то есть преподавателя, на обучаемого, то есть на студента. Управление – это непосредственное осуществление принципов, функций, методов и стилей. Научной основой управления является система научных знаний. Система научных знаний означает теоретическую основу практики управления. Управление основано на высоком сознательном отношении, то есть на науке. Оба они связаны друг с другом: существование одного невозможно без другого.

Ключевые слова: *управление, обучение, преподаватель, студент, развитие, основы*

Summary. Management of the educational process means a purposeful and systematic influence of the teacher, that is, the teacher, on the student, that is, the student. Management is the direct implementation of principles, functions, methods and styles. The scientific basis of management is the system of scientific knowledge. The system of scientific knowledge means the theoretical basis of management practice. Management is based on a highly conscious attitude, that is, on science. Both of them are connected with each other: the existence of one is impossible without the other.

Key words: *management, learning, teacher, student, development, fundamentals*

Müasir texnoloji cəmiyyət çox intensiv inkişaf edir və bunu təhsil sistemindən də tələb edir. Yəni ölkə iqtisadiyyatının sifarişinə uyğun mütəxəssisin operativ surətdə layihələşdirilməsini və müvafiq məqsədlərin tədris proqramlarının məzmununa daxil edilməsini tələb edir. Bu

cür layihələşdirmə nəticəsində geniş mənada – insan, dar mənada – mütəxəssis modeli yaranır, dövlətin mənafeyinə uyğun olaraq şəxsiyyətin intellektual bacarıqları, bilikləri, qabiliyyətləri və onlar arasındakı əlaqələr aydın surətdə müəyyənləşdirilir və dəqiqləşdirilir.

Təhsil prosesinin inkişafı, əslində, onun mürəkkəb fəaliyyət növlərinin daha sadə növlərə parçalanmasından, təlimin isə daha sadə fəaliyyət növlərinə ayrılmasından ibarətdir. Lakin bu cür inkişaf mürəkkəb fəaliyyətin dərin təhlilini, onun struktur elementlərinin müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Məqsəd, mürəkkəb professional fəaliyyət növlərinin sadə, elementar fəaliyyət növlərinə parçalanması, sonra isə bu sadə əməliyyatların konstruksiyası nəticəsində mürəkkəb peşəkar fəaliyyət növlərinin yaradılmasıdır.

Təlim prosesində idarəetmə dedikdə isə təhsilverənin, yəni müəllimin, təhsilalanlara, yəni tələbələrə məqsədyönlü və sistemli təsiri başa düşülür.

İdarə etmək – tələbəyə təzyiq göstərmək, onu təbiətinə zidd başqa bir istiqamətə yönəltmək demək deyil, əksinə, prosesin xarakterini, bütün tərkib ünsürlərini nəzərə alaraq pedaqoji təsirləri məntiqi olaraq uzlaşdırmaqdır.

İdarəetmə – prinsiplərin, funksiyaların, metodların və üsulların bilavasitə həyata keçirilməsidir. İdarəetmənin elmi əsasını elmi biliklər sistemi təşkil edir. Elmi biliklər sistemi dedikdə isə idarəetmənin praktikasının nəzəri əsası başa düşülür. İdarəetmə yüksək şüurlu münasibətə əsaslanır, yəni elmə söykənir. Bunun hər ikisi bir-biri ilə əlaqədardır: biri olmadan digəri mümkün deyil. Tərbiyədənlə tərbiyəolunanın idarəetmədə birgə fəaliyyəti tələbənin sosial çərçivədə təcrübəsini genişləndirir, auditoriyadaxili pozitiv münasibətləri formalaşdırmağa kömək edir, həlledici mərhələlərdə öz fikrini deməyə imkan verir, müəllimlərlə ittifaq yaratmağa, onların yaxın köməkçisi olmağa istiqamətləndirir. Buna görə də müəllim və tələbə idarəetmə orqanlarının birgə qərarının lazımlı, obyektiv və təxirəsalınmaz olması zərurəti meydana gəlir. Pedaqoji sistemdə müəllimlərlə tələbələr birgə fəaliyyəti mühüm amildir. Təhsil müəssisələrinin məqsədi şəxsiyyətin mədəni inkişafını formalaşdırmaqdır. Bu əsas intellektual, əxlaqi, estetik, əmək, ekoloji, hüquqi və şəxsiyyətin digər mədəni aspektlərini birləşdirir. Ümumi məqsəd təhsil-tərbiyə işinin ayrı-ayrı istiqamətləri üzrə məqsədlərdə konkretləşdirilir. Nəticə həm ayrı-ayrı tələbələrin, həm də ümumiyyətlə, tələbə kollektivlərinin tərbiyəlilik səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsini təmin edən daha sabit və real meyarların məcmusudur.

Təlim prosesinin idarə olunmasının özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır:

- şüurlu və planlı təsir;
- idarə edən sistemaltı ilə (müəllimlə) idarəetmə obyektini (tələbə) arasında səbəb-nəticə əlaqələrinin mövcudluğu;
- idarəolunan sistemin dinamikliyi;
- etibarlılıq, yəni idarəolunan sistemin müəyyən şəraitdə verilmiş funksiyaları həll edə bilməsi;
- davamlılıq, yəni idarəolunan sistemin daxili və xarici amillərinin təsirinə baxmayaraq, müəyyən olunmuş fəaliyyət rejimini saxlaması.

İdarəetmə – həm fasiləsiz, həm də dövrü prosesdir. Bu bir sıra idarəetmə halqalarının eyni zamanda və ardıcılıqla reallaşdırılması ilə əlaqədardır. İdarəetmə fəaliyyəti məqsədin qoyulması və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi ilə başlayır, onların həlli ilə başa çatır. Bundan sonra qarşıya yeni məqsədlər qoyulur və idarəetmə fəaliyyəti davam edir.

Təlim və tərbiyə prosesi məqsəd, fəaliyyət, nəticə və yeni məqsəd sxemi əsasında idarə olunur. İdarəetmə prosesində müəllimin vəzifəsi idarəolunan prosesin inkişaf strukturunu dəyişmək və onun əvvəlcədən nəzərdə tutulan səviyyəyə çatdırmaqdır. Təlimin idarə olunması bu prosesin hər bir iştirakçısının yerini, vəzifələrini, hüquq və məsuliyyətini dəqiqləşdirməyi, məqsədə çatmaq üçün əlverişli situasiya yaratmağı tələb edir.

İdarəetmə – informasiyaverici prosesdir, o, siqnalların verilməsinin qapalı zənciridir. Obyektin davranışı üzərində daimi nəzarətdir. İdarəetmə orqanından (müəllimdən) idarəetmə siqnalları verilir. Obyektdən idarəedənə (tələbəyə) əks-əlaqə siqnalları ötürür. Sonuncular isə obyektin faktiki vəziyyəti haqqında məlumatlardır. Müəllim aldığı informasiyam işləməli, dərk etməli və təlim prosesinə ediləcək korreksiyaları didaktik ardıcılıqla müəyyənləşdirməlidir.

Təhsili idarəetmə nə qədər geniş anlayış olsa da, onun funksiyaları ayrı-ayrılıqda deyil, bir-biri ilə əlaqəli şəkildə həyata keçirilməlidir. Hər bir funksiyanın iş prosesində uğuru və ya uğursuzluğu bir-birinə təsir göstərir. Təhsil sistemində idarəetmənin dörd əsas funksiyası qeyd edilir: planlaşdırma, təşkilətmə, motivasiya, nəzarət. İdarəetmə fəaliyyətinin təşkilində aşağıdakı məsələlərin həlli nəzərdə tutulur:

– idarəetmənin quruluşunun müəyyənləşdirilməsi;

– hər dövr üçün quruluş, məzmun və funksional komponentlərin ayrılması;

– idarəetmənin bütün dövrlərində işdə olan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün qarşılıq, fəaliyyətin təşkil edilməsi;

– pedaqoji və tələbə kollektivləri səviyyəsində idarəetmə bacarığının öyrənilib həyata keçirilməsi;

– əks-əlaqə, koordinasiya və idarəetmədə münasibətlərin yaradılması.

Təlim və tərbiyə prosesi məqsəd, fəaliyyət, nəticə və yeni məqsəd sxemi əsasında idarə olunur.

İdarəetmə prosesində müəllimin vəzifəsi idarə olunan prosesin inkişaf strukturunu dəyişmək və onu əvvəlcədən nəzərdə tutulan səviyyəyə çatdırmaqdır.

Təlimin idarə olunması bu prosesin hər bir iştirakçısının yerini, vəzifələrini, hüquq və məsuliyyətini dəqiqləşdirməyi, məqsədə çatmaq üçün əlverişli situasiya yaratmağı tələb edir.

Təlim prosesində əks-əlaqənin yaradılması iki məqsəd daşıyır:

- əks-əlaqə məzmununun müəyyənləşdirilməsi – təlim məqsədlərinə və təlimin qanunauyğunluqlarına uyğun olaraq nəzarət olunacaq xarakteristikalar məcmusunun müəyyənləşdirilməsi (bu, tədris proqramlarının tərtibi zamanı baza kimi götürülür);

- əks-əlaqənin tezliyinin müəyyənləşdirilməsi.

Təlim prosesinin tənzimlənməsi isə idarə olunan sistemin fəaliyyətinin elə təşkili deməkdir ki, bu zaman idarə olunan sistemin nəzərdə tutulmuş səviyyəyə qalxması təmin olunur. Tələbənin bu və ya digər tədris fənnini və yaxud həmin fənnin hər hansı bir bölməsini, mövzunu bilməməsi nəticəsində yol verdiyi səhvlər fərdi formada özünü göstərir. Tələbə mövzunu xatırlaya bilmir, izah edə bilmir, bu və ya digər faktı üzə çıxarmaqda, qanunauyğunluqları dərk

etməkdə çətinlik çəkir. Deməli, ali məktəb müəllimi tələbənin fəaliyyətinə düzəlişlər etmək üçün təlim – idrak proseslərinin əsas parametrlərini diqqət mərkəzində saxlamalıdır.

Təlimin özünəməxsusluğu ondadır ki, bu prosesin idarə olunması konkret tələbə – müəllim tərəfindən həyata keçirilir. Aydın ki, tədris proqramının tərtibi zamanı müəllimin şəxsiyyəti ilə bağlı mürəkkəb və çoxçalarlı faktorları nəzərə almaq mümkün deyil. Ən yaxşı halda, proqram müəyyən təhsilalanlar qrupunun tipik xüsusiyyətləri sisteminə uyğunlaşdırıla bilər. Konkret qrupda təlim prosesində elə əlavə xüsusiyyətlər aşkarlana bilər ki, onların nəzərə alınması qarşıya qoyulmuş məqsədə daha tez çatmağa imkan verir.

Tələbə tərəfindən biliklərin mənimsənilməsinin idarə edilməsi prosesində müəllim onların (tələbələrin) real bilik səviyyəsini nəzərə almaqla faktları müqayisə etmək və ümumiləşdirmək, nəticələr çıxarmaq, alınmış məlumatları tənqidi surətdə təhlil etmək bacarıqlarının formalaşmasına xüsusi diqqət yetirməli, dərslik materiallarını necə mənimsədiklərinə, mənimsəməyə nə qədər vaxt sərf etdiklərinə nəzarət etməli, korreksiya işi aparmalı və təlim-idrak fəaliyyətinin səmərəli təşkilinə nail olmalıdır.

Təlim prosesinin effektivliyinin təmin edilməsi tələbələrin idrak fəaliyyətinin formalaşması və onların ümumi təcrübədən fərdi təcrübəyə keçməsi prosesi kimi başa düşülməlidir.

Problemin aktuallığı. Təhsilin idarə olunması məsələsi bütün zamanlarda ən vacib, böyük əhəmiyyət kəsb edən problemlərdən biri olmuşdur. Yeni təhsil islahatları tətbiq edildiyi ölkəmizdə və indiki dövrdə bir daha bu məsələnin araşdırılması öz aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Təlim prosesinin tənzimlənməsi idarə olunan sistemin fəaliyyətinin elə təşkili deməkdir ki, bu zaman idarə olunan sistemin nəzərdə tutulmuş səviyyəyə qalxması təmin olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri və magistrantları istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika: orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti. / A.N. Abbasov -Bakı: Mütərcim, 2010.
2. Bayramov, H. Təhsilin idarə edilməsinin əsasları. / H. Bayramov -Bakı: Beynəlxalq Universitet, -2010.
3. Cabbarov, R.H. Təhsil müəssisələrinin idarə edilməsi məsələləri. / R.H. Cabbarov -Bakı: Müəllim, -2011.
4. Mehrabov, A.O. Təhsil sisteminin idarə olunmasının pedaqoji-psixoloji problemləri. / A.O. Mehrabov, A.N. Abbasov və b. -Bakı: Mütərcim, -2011.

5. Əliyev, P.B. Təhsil müəssisələrində tərbiyə işinin təşkilinin nəzəri və praktik problemləri. / P.B. Əliyev, R.Ş. Mustafayeva., S.H. Həsənova və b. -Bakı: Mütərcim, -2011.
6. Rüstəmov, F. Ali məktəb pedaqogikası. / F. Rüstəmov, T. Dadaşova. -Bakı: Nurlan, -2007.

E-mail: bunyamin_1953@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.*, **dos. M.S. Kazımov,**
ped.ü.fəls.dok. X.A. Həmidova

Redaksiyaya daxil olub: 18.11.2022.